

YU ISSN 0027-8084
UDK 808.61/.62

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

НАШ ЈЕЗИК

XXXIII/1–2

НАШ ЈЕЗИК

Књига XXXIII

Св. 1–2 (1999)

САДРЖАЈ

Грамматика и нормативистика

О реченицама типа ОТИШЛА ЈЕ КОД МАЈКЕ / ОТИШЛА ЈЕ ДО МАЈКЕ (МИЛКА ИВИЋ)	1
Сложени везник <i>йим више шйо</i> (СЊЕЖАНА КОРДИЋ)	5
Временска употреба конструкција <i>на + акузайив</i> и <i>у + акузайив</i> са именицама које значе годишња доба (СРЕТО ТАНАСИЋ)	15
О речима изведеним од имена одн. презимена познатих личности (МИРОСЛАВ НИКОЛИЋ)	24
О облицима компаратива придева <i>низак</i> (ЖИВОЛИН СТАНОЈЧИЋ)	36
<i>Посћуман</i> и <i>йосћумно</i> или <i>йосћухман</i> и <i>йосћухмно</i> (НИКОЛА РОДИЋ)	42
Скраћеничке сложенице и ортографска норма (СЛОБОДАН МАРЈАНОВИЋ)	47

Лексикологија и семантика

Неке карактеристике придева са префиксима <i>о-</i> и <i>йо-</i> у савременом српском језику (СТАНА РИСТИЋ)	57
О значењу придева <i>снисходљив</i> (НИКОЛА РАМИЋ)	68
Птица <i>богомољца</i> (БИЉАНА СИКИМИЋ)	76
<i>Ни абера нема</i> (СНЕЖАНА ПЕТРОВИЋ)	90

Етимологија и ономастика

Рефлекси групе <i>-њи</i> у српској топонимији (АЛЕКСАНДАР ЛОМА)	99
О топониму <i>Приче</i> (ЗВЕЗДАНА ПАВЛОВИЋ)	107
Редак дијалекатски глагол из југоисточне Србије: <i>сневирам се</i> и сл. (ЈАСНА ВЛАЈИЋ-ПОПОВИЋ)	112
<i>Тавориши</i> (МАРТА БЈЕЛЕТИЋ)	119

Лингвостилистика

Лингвистичка стилистика (РАДОЈЕ СИМИЋ)	127
Неки стилистичко-семантички аспекти дисторзије придева у поетским структурама (МИЛОСАВ Ж. ЧАРКИЋ)	138
Из језика „Сеоба“ Милоша Црњанског (2) (ЖИВОЛИН СТАНОЈЧИЋ)	149

Прилози

О језику обазриво и одговорно (БРАНИСЛАВ БРБОРИЋ)	155
Нове и незабележене речи (1) (ЂОРЂЕ ОТАШЕВИЋ)	173

НИКОЛА РОДИЋ

(Институт за српско језик САНУ, Београд)

ПОСТУМАН И ПОСТУМНО ИЛИ ПОСТХУМАН И ПОСТХУМНО

У чланку се говори о пореклу, значењу, употреби и стандарднојезичком статусу придева *йосйуман/йосйхуман* одн. прилога *йосйумно/йосйхумно*.

Већ дуже времена намеравам да се осврнем на овај придев и прилог и на обе његове форме које се употребљавају у савременом књижевном језику. Оне се најчешће јављају у научним текстовима, књижевноисторијским студијама, историјским расправама, правним текстовима и сл., и то у значењу „посмртан/посмртно“. Приметио сам њихову двоструку употребу, у зависности од аутора. Међутим, ипак преовлађује облик *йосйхумно*. Када сам као лектор неких студија, књига или зборника покушао да интервенишем, најчешће сам наишао на отпор. С друге стране, код оних који су писали *йосйумно*, а то су класични филолози и неки са класичним образовањем, лектори су интервенисали и *йосйуман/йосйумно* замењивали придевом/прилогом *йосйхуман/йосйхумно*, мислећи да су они погрешили, тј. да је највероватније схваћено као да је испуштено *х*. Најсвежији такав пример је промена коју налазимо у недавно изишлој *Енциклопедији српске историографије* (Београд 1997) у одредници *Петар Скок*, коју је обрадио Александар Лома, професор класичне филологије на Филозофском факултету у Београду, стоји *йосйхумно* ум. *йосйумно*: „Круну научног стваралаштва С. представља постхумно издати тротомни речник српскохрватског језика, (...)“. Кад већ помињем Скока, и класичног филолога Лому, да споменем и Милана Будимира, који свој рад *Mariani*, написан пре двадесетак година, а објављен постумно, започиње овако: „*Petar Skok, arbiter balkanologiae, u svom postumnom (grafija posthumus pripada poznoj vulgarnoj latinštini na osnovu paretimologije sa humus a jedino ispravan klasičan oblik glasi postumus) delu Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika s. mòre*¹ *navodi i prividni derivat *Morjani.*“

У редовима који следе покушаћу да објасним како је дошло до овога мешања, односно замене облика *йосйуман/йосйумно* обликом *йосйхуман/йосйхумно*.

Одмах желим да кажем да је у питању средњовековна параетимологија. Наиме, облик *ѿосѣуман/ѿосѣумно* изводи се од латинског суперлатива *postumus*, и то од придева *posterus* = будући, следећи, чији је компаратив *posterior*, *-ius* = каснији, потоњи, а који је имао два суперлатива: *postremus* = последњи, крајњи и *postumus* = 1. последњи, нпр. *postuma spes* = последња нада и 2. дете рођено после очеве смрти, посмрче. Тако кажу латинске граматике и речници. Дакле, од овог суперлатива настао је и супстантив *postumus*, *-i*, м. = посмрче. Од овог другог значења, тј. „дете рођено после очеве смрти, посмрче“, пренело се значење и на дела објављена после смрти аутора. Тако имамо да се за песме или приповетке, или романе или било које друго дело написано за живота аутора, а објављено после његове смрти каже *ѿосѣумно објављено*. То се касније пренело и на додељивање разних награда, диплома или одликовања. Тако је неко и *ѿосѣумно одликован*, значи после смрти.

Будући да се овде ради о нечему објављеном после смрти, то се у средњем веку, у средњовековном латинском, па преко хуманиста, параетимолошки повезивало са *humus*, *-i* ж. = земља, односно *post* = после + *humus* дало је *posthumus* и значило је „после смрти“, односно „после упока“, тј. полагања у земљу. Тако је облик *posthumus* почео да замењује првобитни облик *postumus*.

Какво је стање у европским језицима и шта о овоме налазимо у њима.

У енглеском језику је *Posthumous* и има неколико значења, првобитно за дете рођено после очеве смрти (1668) и др. Дакле облик *Posthumous* се јавља од 17. века, и то у параетимолошкој форми (упор. *The Oxford English Dictionary*, sub *Posthumous*).

У француском језику јавља се такође облик са *x*: *posthume* < лат. *posthumus*, и то са два већ навођена значења која је преузео из латинског. Готово у сваком француском речнику каже се да тај облик одражава лажну етимологију повезану са *humus*, евоцирајући смрт (упор. *Grand Larousse*, sub *Posthume*; *Lexis, Dictionnaire de la langue française*, sub *voce*, где се даје и година прве употребе — 1491, а у значењу „посмртно дело“ 1680; исту потврду као у *Lexis*-у имамо и у речнику *Grand Robert*, sub *posthume*).

У немачком језику имамо другачији случај него у енглеском и француском. У немачком Дудену наводе се два облика: са *x*: *posthum* и облик без *x*: *postum*. За први се каже да се пише под утицајем народне етимологије повезане за *humus* од лат. *postumus*, а за други да се употребљава у научном језику (упор. *Duden, Das grosse Wörterbuch der deutschen Sprachen*, sub *posthum* и *postum*).

У другим романским језицима ситуација је другачија. И италијанском језику сви речници доносе један облик, и то правилан, наслеђен из латинског језика, који гласи *postumo*, који, између осталог, значи „дело објављено после ауторове смрти“ (упор. *Palazzi, Novissimo Dizionario della lingua italiana*, s. v.).

Исто тако у румунском језику имамо облик без *x*: *postum* (упор. Vasil Breban, *Dicționar general al limbii române*, Букурешт 1987, sub voce, где се каже да је реч преузета из француског *posthume*, од лат. *posthumus*, са истим основним значењима. Исто објашњење даје и Академијин *Dicționarul explicativ al limbii române*, Букурешт 1975, sub voce).

У шпанском језику такође имамо облик без *x*: *postumo*, *ma* (de lat. *postumus*): (...) *Hijo postumo* = посмрче; *obra postuma* = посмртно дело (упор. *Diccionario de la lengua española*, Real Academia española, Madrid 1970, sub voce), а исто тако је и у португалском: *póstumo* (упор. *Dictionnaire français-portugais, portugais-français*, Dicionários Bertrand, Paris-Lisboa 1922, sub voces).

Од словенских језика ова реч је регистрована у неким речницима западнословенске језичке групе, а спорадично и у јужнословенским језицима.

За чешки језик Травничек у свом речнику даје само ове податке: *posthuma*, *ž. z lat.* = *posmrtné dílo* (упор. F. Trávníček, *Slovník jazyka českého*, Праг 1952, sub voce).

У словачком језику у Речнику књижевног језика даје се под одредницом *postumus* и облик *posthumus*, а у Речнику страних речи имамо неколико облика: *posthumný* (лат.), са значењем посмртно издани, посмртни, а под *posthumum*, *-huma s.* (лат.) даје се значење „дело издано после ауторове смрти; посмртно“, док под *posthumus*, *-huma m.* (лат.) упућује се на *postumus -ma m.* (лат.) и даје се значење „дете рођено после очеве смрти, посмрче, *posthumus*“ (упор. *Slovník slovenského jazyka, Slovenská Akadémiá Vied*, Братислава 1963, sub *postumus*; M. Ivanová-Šalingová, Z. Maniková, *Slovník cudzích slov*, Братислава 1979, sub vv.).

Словеначки језик има само облик без *x*. У великом Академијином речнику налазимо следеће: „*postúmen*, *mna*, *o*, *prid.* *knj.* *posmertem*: *postumna slava / postumni otrok*, *otrok rojen po očetovi smrti*; *postumna izdaja pesmi*; *postumno delo izdano*, *uprizorjeno po autorjevi smrti*, *postumno*, *prisl.*: *knjiga je izšla postumno*“ (упор. *Slovar slovenskega knjižnega jezika*, SAZU, Љубљана 1979, sub voce).

У српском и хрватском језику имамо двојство. У историјском речнику ЈАЗУ ова реч није регистрована. У Речнику Матице српске имамо два облика. Придев *посмртуман* долази први и код њега се упућује на *посмртхуман*, али се даје и један пример: „Трактат о богу ... дело је постумно и издано први пут у прошлом веку. Петрон.“. Пример је из књиге Бранислава Петронијевића *Историја новије филозофије*, Београд 1923. Познато је да је Петронијевић био класично образован и да је правилно употребио овај облик. Таквих случајева у његово време, а и касније, било је више. Међутим, под *посмртхуман* не даје се ниједан пример, што не значи да их није било. Ту се само каже: „*посмртхуман*, *-мна*, *-мно а.* *који је рођен после очеве смрти*: ~ дете. б. *који је објављен, штампан после смрти писца*: ~ дело, ~ издање“.

Велики речник САНУ није дошао још до слава *п*. Зато сам прегледао грађу која тек треба да се обради. У тој грађи сам нашао неколико примера и за један и за други облик, али их је, ипак, више са *х* него без *х*. Ради потпуне информације навешћу све примере.

А. Постуман: 1. *Надам се да сам ... дао довољно материјала за размишљање њим нашим постумним мудрацима* (Гига Гершић, *После 50 година*, Београд 1912, стр. 102; 2. *Узмимо из ових постумних драма „Лакрдију нашег доба“, једну драму, која је необично одушевела Ива Војновића (...)* (Владимир Черина, *Јанко Полић Камов*, Ријека 1913, стр. 152).

Б. Постхуман: 1. *Владислав ће одиграјти улогу у постхумном њесниковом живојћу* (Mieczyslaw Jastrun, *Mickiewicz*, превео Јулије Бенешкић, Загреб 1950, 290); 2. (...) *једни су нас већ заувјек наћусићили, други трају постхумне дане, који нису бољи од смртћи* (Бенешкић, *истћо*, 490); 3. *Госћоде, молим те, за чћшав магарећи род (...), који је нећресћани предметћ исмјехавања и ћовод многим оћрћанним досћетћкама, које су истћо ћако досадне као и ова постћхумна магарећа ћјесма* (Р. Маринковић, *Прозе*, Загреб 1948, 15); 4. *Тај је ћрећакао ... у своје хистћоријске концепћне Микацијеве постћхумно дјело „Otiogum Croatiae liber unus“* (Ф. Фанцев, *Хрватћски илицрски ћрећород јестћ наш аућохћћон ћокрећ*, Хрватско коло XVI, Загреб 1935, 14) и 5. *Кайетћан сћомену, како је ћо био диван момак и да ће га ћредлојсћћи на постћхумно одликовање* (Анте Неимаревић, *Три дана мога свјетћскога раћа*, Хрватско коло XII, 251).

Као што се види, примери за *постуман* су један од једног српског писца, а други од хрватског, док су сви примери за *постћхуман* од хрватских писаца. Мећутим, колико ми је познато, и код једних и код других писаца, као и у научном језику, употребљавају се оба лика, зависно од индивидуалног односа према антићности.

У свом познатом *Рјечнику сћраних рјечи* Братољуб Клаић *posthumus* упућује на *postumus*, где даје већ позната и напред истакнута значења. То би значило да Клаић предност даје облику *постуман*, *-на*, *-но*. С друге стране, Милан Вујаклија *постћумус* упућује на *постћхумус*, те даје и облик *постћхумни* (лат. *posthumus*), са значењем „посмртни, остао у рукопису после пишчеве смрти, објављен тек после пишчеве смрти“ (упор. М. Вујаклија, *Лексикон сћраних речи и израза*, Геца Кон, Београд 1937, sub vv.).

Наши правописи, ни онај двеју матица из 1960. године, ни овај последњи М. Пешикана, Ј. Јерковића и М. Пижурце, немају ове речи у свом речнику, те тако правописом ова реч није прописана, па, према томе, не можемо се ослонити на њих ради одрећивања и прописивања употребе облика *постуман* или *постћхуман*. Мећутим, у трећем, допуњеном издању Правописа српског језика, приручника за школе М. Дешића (Нијанса, Земун 1998) у Речнику је наведен облик *постћхумни*, са упућивањем на т. 20, у којој се на крају препоручује: „Сугласник *х* треба писати тамо где му је по пореклу место“. Као што смо видели, у изворном лику нема *х*: *postumus*.

Сматрам да би било правилно држати се старе латинске традиције и писати придев *ѿосѿуман*, *-мна*, *-мно* и као прилог *ѿосѿумно*. Међутим, будући да се у нас одомаћио облик *ѿосѿхуман/ѿосѿхумно* у ширим круговима српских писаца, књижевних преводилаца, те научних радника, требало би толерисати тај облик. С друге стране, они ма који знају класичне језике и класичне науке, не би требало замерати ако употребе исправан облик *ѿосѿуман/ѿосѿумно* у својим радовима. Лектори би требало да знају да то није погрешно одштампан облик, тј. да је неко заборавио да откуца слово *х*. То значи да *ѿосѿуман* не треба враћати на параetimолошки изведен облик *ѿосѿхуман*. Мислим да би, опет, лектор који је упућен у ово, требало да интервенише у корист облика *ѿосѿуман*. И овај мој прилог жели да скрене пажњу на то.

R é s u m é

Nikola Rodić

POSTUMAN OU POSTHUMAN

Dans l'article présent l'auteur traite l'emploi des deux formes, sans *h* et celle avec *h*, dans la langue littéraire serbo-croate. Les deux formes, *postuman* et *posthuman*, ne proviennent pas du même mot latin. Le mot *postuman* vient du superlatif *postumus*, de comparatif *posterior*, *-ius*, tandis que la forme *posthuman* avait été composé dans latin médiéval de *post* et *humus* „après l'enterrement“. L'auteur considère que la forme correcte en serbo-croate doit être sans *h*. Souvent ceux qui ne savent pas l'étymologie de ce mot interviennent dans le texte de l'auteur qui a écrit correctement *postuman*, *postumno* et le 'corrige' en *posthuman*, *posthumno*. L'auteur constate que les deux formes sont en emploi chez les auteurs serbes et croates, s'est-à-dire en serbo-croate.